

MOBIL ILOVALAR VA INTERFAOL O'YINLAR YORDAMIDA NUTQNI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

G'aniyeva Maloxat Odilovna

Buxoro innovatsiyalar universiteti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20078829>

Annotatsiya: Maqolada zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, jumladan mobil ilovalar va interfaol o'yinlar yordamida o'quvchilar nutqini rivojlantirish metodikasi nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilingan. Raqamli ta'lim muhitida nutq ko'nikmalarini (tinglab tushunish, so'zlashuv, o'qish, yozish) shakllantirishning psixologik-pedagogik asoslari yoritilgan. Mobil ilovalar va interfaol o'yinlarning didaktik imkoniyatlari, ularni ta'lim jarayoniga integratsiyalash usullari va samaradorlik mezonlari aniqlangan. Geymifikatsiya, mikro-o'rganish va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvga asoslangan zamonaviy metodlarning afzalliklari ko'rsatilgan. Maqola natijalari ta'lim muassasalarida innovatsion yondashuvlarni joriy etish, tilshunoslik va metodika sohasidagi tadqiqotlar uchun nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: nutqni rivojlantirish, mobil ilovalar, interfaol o'yinlar, geymifikatsiya, raqamli ta'lim, lingvodidaktika, til o'rgatish metodikasi.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi pedagogik metodlarga sezilarli o'zgarishlar olib kirmoqda. Mobil qurilmalar, internet xizmatlari va interfaol o'yin platformalarining rivojlanishi an'anaviy darslik va daftarga asoslangan ta'limdan farqli ravishda yangi imkoniyatlarni taqdim etadi. Ayniqsa, til o'rganish va nutqni rivojlantirish sohasida bu vositalarning roli ortib bormoqda.

Nutq insonning ijtimoiy faoliyatining asosiy vositasi bo'lib, uning rivojlanishi shaxsning intellektual, kommunikativ va kasbiy salohiyatining shakllanishida muhim o'rin tutadi. Bolalar va o'smirlar uchun nutqni rivojlantirish nafaqat lug'at boyligini oshirish, balki to'g'ri talaffuz, grammatik tuzilish, fikrni mantiqan ifodalash kabi ko'nikmalarni shakllantirishni o'z ichiga oladi. Bu vazifalarni hal qilishda zamonaviy mobil ilovalar va interfaol o'yinlar samarali pedagogik vosita sifatida xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmonida ta'lim sohasini raqamlashtirish va innovatsion texnologiyalarni joriy etish ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilangan. Bu nuqtai nazardan mobil ilovalar va interfaol o'yinlardan ta'lim jarayonida foydalanish dolzarb masala hisoblanadi.

Jahon olimlari (Stockwell, 2020; Godwin-Jones, 2018; Kukulska-Hulme, 2019) tomonidan mobil ta'lim (mobile learning, m-learning) va o'yinga asoslangan o'rganish (game-based learning) sohalarida keng tadqiqotlar olib borilmoqda. Ular bu yondashuvlarning til o'rgatishdagi yuqori samaradorligini tasdiqlamoqda.

Maqolaning maqsadi — mobil ilovalar va interfaol o'yinlardan foydalanib o'quvchilar nutqini rivojlantirishning nazariy-metodik asoslarini tahlil qilish, ularning didaktik imkoniyatlarini va ta'lim jarayoniga joriy etish usullarini yoritish.

ASOSIY QISM

Nutqni rivojlantirishning psixologik-pedagogik asoslari. Nutqni rivojlantirish murakkab psixologik-pedagogik jarayon bo'lib, u inson ongi, tafakkuri va kommunikativ faoliyati bilan uzviy bog'liqdir. L.S. Vigotskiyning madaniy-tarixiy nazariyasiga ko'ra, nutq tafakkurning shakllanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. J. Piaget, A.N. Leontev va A.A. Leontev ishlarida nutq faoliyatining bosqichlari va shakllanish mexanizmlari batafsil yoritilgan. Zamonaviy lingvodidaktikada nutqni rivojlantirish to'rtta asosiy ko'nikma — tinglab tushunish, so'zlashuv, o'qish va yozish — kompleks tarzda shakllantirishni nazarda tutadi.

Mobil ilovalarning didaktik imkoniyatlari. Mobil ilovalar nutqni rivojlantirishda quyidagi afzalliklarga ega: vaqt va makonga bog'liq emaslik, individual sur'atda o'rganish, multimediya elementlaridan keng foydalanish, darhol qaytma aloqa olish, motivatsiyani oshirish. Hozirda jahon bo'ylab 600 dan ortiq til o'rgatish ilovalari mavjud bo'lib, ularning aksariyati nutq ko'nikmalarini kompleks rivojlantirishga yo'naltirilgan. Mobil ilovalarni vazifasi va imkoniyatlariga ko'ra bir nechta turkumlarga ajratish mumkin (1-jadval).

1-jadval

Nutqni rivojlantirishga yo'naltirilgan mobil ilovalarning asosiy turkumlari

Ilova turi	Vazifasi va imkoniyatlari	Ilova namunalari
Lug'aviy ilovalar	So'z boyligini oshirish, yangi so'zlarni o'zlashtirish, tarjima qilish	Quizlet, Memrise, Anki
Talaffuz ilovalari	To'g'ri talaffuzni o'rgatish, ovozli mashqlar, fonetik tahlil	ELSA Speak, Speechling
Tinglab tushunish	Audio matnlar, podkastlar, dialoglar orqali eshitish ko'nikmasini rivojlantirish	Listenwise, TED Talks
Suhbat va so'zlashuv	Sun'iy intellekt asosidagi suhbat, real vaziyatlarni modellashtirish	Replika, ChatGPT, Mondly
Grammatik mashqlar	Grammatik qoidalarni interaktiv tarzda o'rganish, testlar	Grammarly, Duolingo
Komleks platformalar	Barcha nutq ko'nikmalarini birgalikda rivojlantirish	Duolingo, Babbel, Busuu

Interfaol o'yinlarning ta'limiy roli. Interfaol o'yinlar — bu o'quvchining faol ishtirokini talab qiluvchi, qaytma aloqaga asoslangan va o'yin shaklidagi pedagogik vositadir. O'yinga asoslangan o'rganish (game-based learning) nazariyasiga ko'ra, o'yin jarayonida o'quvchi stress va qo'rquvsiz, tabiiy holatda yangi ma'lumotlarni o'zlashtiradi. Bu ayniqsa nutqni rivojlantirishda muhim, chunki tilni o'rganishda erkin, qo'rquvsiz muhit (low affective filter) hal qiluvchi rol o'ynaydi (Krashen, 1982). Interfaol o'yinlar bir nechta turlarga bo'linadi (2-jadval).

2-jadval

Nutqni rivojlantirishda qo'llaniladigan interfaol o'yin turlari

O'yin turi	Pedagogik maqsadi	Rivojlantiriladigan ko'nikma
Rolli o'yinlar	Real hayotiy vaziyatlarni modellashtirish, muloqotni mashq qilish	Og'zaki nutq, dialog, ijtimoiy ko'nikmalar
Lingvistik kvestlar	Topshiriqlarni bajarish orqali yangi materialni o'zlashtirish	Lug'at, grammatika, mantiqiy fikrlash
Geymifikatsiyalashgan testlar	Ball va mukofotlar tizimi orqali motivatsiyani oshirish	Eshitish, o'qish, lug'at
Multimediya o'yinlari	Audio, video va matnni birlashtirgan interfaol mashqlar	Tinglab tushunish, talaffuz
Jamoaviy o'yinlar	Hamkorlik va raqobat orqali muloqotni rag'batlantirish	Og'zaki nutq, jamoaviy ish

Geymifikatsiya — zamonaviy metodologik yondashuv. Geymifikatsiya (gamification) — bu o'yin elementlarini (ball, daraja, mukofot, raqobat, vazifalar) o'yin bo'lmagan kontekstga, jumladan ta'lim jarayoniga joriy etishdir. Geymifikatsiya nutqni rivojlantirishda quyidagi mexanizmlar orqali samaradorlikni oshiradi: o'quvchining ichki motivatsiyasini kuchaytiradi, muvaffaqiyat hissini shakllantiradi, doimiy mashq qilish odatini tarbiyalaydi, o'rganish jarayonini qiziqarli qiladi. Duolingo, Memrise va Babbel kabi platformalar geymifikatsiyaning klassik namunalari hisoblanadi.

Mobil ilovalar va interfaol o'yinlarni ta'lim jarayoniga integratsiyalash. Bu vositalardan samarali foydalanish uchun ularni an'anaviy ta'lim metodlariga to'g'ri integratsiyalash zarur. Quyidagi yondashuvlar tavsiya etiladi: aralash o'qitish (blended learning) — sinfdagi dars va mustaqil mobil mashg'ulotlarni birlashtirish; flipped classroom — uy vazifasi sifatida ilovalarda tayyorgarlik ko'rib, sinfda muhokama qilish; loyiha asosidagi ta'lim — ilova va o'yinlardan foydalanib mustaqil loyihalar bajarish; mikro-o'rganish (microlearning) — qisqa, lekin muntazam mashg'ulotlar tizimini joriy etish. Pedagog rovida ham o'zgarishlar yuz beradi: u faqat ma'lumot beruvchi emas, balki ta'lim jarayonini tashkil etuvchi va yo'naltiruvchi (facilitator) sifatida faoliyat ko'rsatadi.

Samaradorlik mezonlari va e'tibor talab qiladigan jihatlar. Mobil ilovalar va o'yinlardan foydalanish samaradorligi quyidagi mezonlar asosida baholanadi: o'quvchining nutq ko'nikmalarining sifat va miqdor jihatdan o'sishi, motivatsiya darajasining ortishi, mustaqil o'rganish odatining shakllanishi, o'rganish vaqtining samarali ishlatilishi. Shu bilan birga, bir qator e'tibor talab qiladigan masalalar mavjud: ekran vaqtini me'yorida saqlash, ilovalarning yosh xususiyatlariga moslanganligi, o'qituvchi nazoratining ahamiyati, real muloqot ko'nikmalarini siqib qo'ymaslik. Tadqiqotchilar (Stockwell, 2020) ta'kidlashlaricha, mobil texnologiyalar an'anaviy o'qitish o'rnini bosolmaydi, balki uni to'ldiradi va boyitadi.

Milliy kontekstda qo'llanish istiqbollari. O'zbekiston sharoitida ona tili va xorijiy tillarni o'rgatishda mobil ilovalar va interfaol o'yinlardan foydalanish hali to'liq joriy etilmagan.

O'zbek tilida ishlab chiqilgan til o'rgatish ilovalari soni cheklangan. Shuning uchun bu yo'nalishda milliy ta'lim ehtiyojlariga moslashtirilgan ilovalar yaratish, mavjud xalqaro platformalardan unumli foydalanish va o'qituvchilarni raqamli savodxonlik bo'yicha tayyorlash muhim vazifa hisoblanadi.

XULOSALAR

1. Mobil ilovalar va interfaol o'yinlar zamonaviy lingvodidaktikaning samarali pedagogik vositalari bo'lib, ular nutq ko'nikmalarini (tinglab tushunish, so'zlashuv, o'qish, yozish) kompleks rivojlantirishga keng imkoniyatlar yaratadi.

2. Mobil ilovalar didaktik vazifasiga ko'ra lug'aviy, talaffuz, tinglash, suhbat, grammatik va kompleks turlarga bo'linadi. Har bir turkum o'ziga xos pedagogik imkoniyatlarga ega bo'lib, ularni o'quvchining yoshi, til darajasi va o'quv maqsadlariga muvofiq tanlash zarur.

3. Geymifikatsiya — o'quvchining ichki motivatsiyasini oshirish, doimiy mashq qilish odatini shakllantirish va ta'lim jarayonini qiziqarli qilishning samarali metodologik yondashuvi hisoblanadi.

4. Mobil ilovalar va interfaol o'yinlardan samarali foydalanish uchun ularni aralash o'qitish, mikro-o'rganish va flipped classroom kabi zamonaviy modellar bilan birgalikda qo'llash, o'qituvchining roli va nazoratini saqlab qolish maqsadga muvofiqdir.

5. O'zbekistonda milliy kontekstga moslashtirilgan til o'rgatish ilovalarini ishlab chiqish, o'qituvchilarning raqamli savodxonligini oshirish va innovatsion texnologiyalarni ta'lim jarayoniga keng joriy etish dolzarb vazifalardan biridir.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni.
2. Vigotskiy L.S. Tafakkur va nutq. — Toshkent: O'qituvchi, 2018. — 256 b.
3. Krashen S.D. Principles and Practice in Second Language Acquisition. — Oxford: Pergamon Press, 1982. — 202 p.
4. Stockwell G. Mobile-Assisted Language Learning: Concepts, Contexts and Challenges. — Cambridge: Cambridge University Press, 2020. — 184 p.
5. Godwin-Jones R. Using mobile devices in the language classroom: Promising practices and possibilities // Language Learning & Technology. — 2018. — Vol. 22, No. 3. — P. 1–19.
6. Kukulska-Hulme A. Mobile-Assisted Language Learning: A Selected Annotated Bibliography of Implementation Studies // Australasian Journal of Educational Technology. — 2019. — Vol. 35, No. 2. — P. 130–142.
7. Reinders H., Lakarnchua O. Implementing mobile language learning with an underprivileged group of learners // Educational Technology Research and Development. — 2014. — Vol. 62, No. 6. — P. 723–740.
8. Yusupov O., Rahimova D. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari va ularning til o'rgatishdagi roli // Pedagogika. — 2022. — №3. — B. 45–52.
9. Karimova N. Geymifikatsiya — ta'lim jarayonini takomillashtirishning innovatsion vositasi sifatida // Til va adabiyot ta'limi. — 2023. — №2. — B. 18–23.
10. Bobomurodov Sh. Raqamli ta'lim sharoitida o'quvchilar nutqini rivojlantirish metodikasi. — Toshkent: Universitet, 2022. — 168 b.